

Рецензия

За провеждане на конкурс за придобиване на научното звание „професор“

Научна област: Филология

Професионално направление: Немскоезична литература

Факултет: ФКНФ

Катедра: Германистика и Скандинавистика

Обявен от СУ“Св.Климент Охридски“ в ДВ бр.26 от 07.04.2015 г.

Кандидат: доц.дфн Майа Станкова Разбойникова-Фратева

Рецензент: проф. дфн Божидара Кръстева Делииванова

1. Данни за конкурса: редът за кандидатстване е определен в Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ“Св.Кл.Охридски“.

Брой кандидати: един

2. Данни за кандидата/професионална биография/: Завършила Немска филология 1980г. 1980-82г. учителка по немски в Механотехникум Пазарджик. 1982-84 преводач на свободна практика. 1985-89 докторант в Лайпцигския университет, 1989 – доктор. 1989 ст.асистент, 1994 главен асистент, 2001 доцент по немскоезична литература в Катедрата по германистика и скандинавистика във ФКНФ, СУ. 2012г. доктор на филологическите науки. Многойброни специализации в чужбина и участия в международни и национални научни прояви и сдружения. 2003-2006г ръководител на Катедрата по германистика и скандинавистика.

3. Описание на научните трудове: Кандидатката участва в конкурса с достатъчно голям брой /48/ научни публикации на български и на немски език, отпечатани у нас и в чужбина, както и с материали с научно-популярен характер, предназначени за медии с културна насоченост, предговори и научни рецензии. Според справката за научните приноси те са групирани в тематични кръгове и са произлезли от досегашните научни занимания на авторката и от интереса ѝ към нови теоретични концепции, придобили актуалност в развитието на германистичния дискурс.

4. Анализ и оценка на научните приноси.

Първата група статии /10, на български и немски език, 6 публикувани в чужбина/ е съсредоточена върху проблема „межкултурност“, чиято значимост следва от съвременната глобализация и възникването на мултикултурни общества. Така преди около два десетина години в немските университети се появиха направления, наричани „межкултурна германистика“. Статиите от раздела „Межкултурност, транскulturност, трансдиференциация“ стъпват върху теориите за межкултурността и проявите на отношението „Свое – Друго – Чуждо“, теоретично подплатено с феноменологията на Валденфелс, теории на Левинас/за Другия/ и Ролан Барт. Тази теоретична рамка се преповтаря в отделните статии, в които се съдържат редица субтилни наблюдения върху психологията на общуването с чуждото/другото. Така в статията за „Земният Амур“ от Ханс-Улрих Трайхел е представен един интересен феномен, а именно неспособността да се изживее копнежът по чуждото поради обстоятелството, че нашият собствен културен архив е разширен до такава степен, че чуждото или вече е интегрирано, или незабавно се „доместицира“ и изживяването на „границата“ /на интеркултурността/ става невъзможно.

В този раздел най-многобройни са статиите, посветени на творчеството на Барбара Фришмут – авторка, която е била свързвана с проблемите на женската литература. Заслуга на Фратева е, че тя я извежда от това тематично поле и я разполага в новото поле на межкултурността, което много по-точно отговаря на интенциите на Фришмут. Въпросните статии са „Пледоария за културното разбирателство...“, „Чуждият съсед...“, „Литература като Порта Ориентис...“ и „Срещата с диференцията и трансдиференцията в творчеството на Фришмут“. В последните две статии се представят най-обширно и системно теориите за межкултурността и на този фон се извършват достатъчно обширни анализи с внимание към детайла, за да се посочи една важна страна в разбирането на Фришмут за межкултурност: това е социалната страна в срещата между културите и трудността да се доближат различните културни парадигми. Въпреки това Фришмут не престава да се пита, дали опитът с чуждото може да се третира като комуникация и дали тя може да прераствне в интеграция. И следва честният отговор, че общуването с чуждото е динамичен процес – трансдиференция –, който позволява постигането / в името на практически житейски цели/ на динамичната идентичност на героя, който борави по необходимост/по целесъобразност с диференции, без от това да възникват хибридни синтези.

За отбелязване е статията „Любимото чуждо. Биографемите на Зебалд“. Както и Фришмут Зебалд се изважда от обичайното за неговите интерпретации поле на паметта и спомена и се свързва с отношението към другия като вариант на отношението „свое – чуждо“. Оригинална е връзката между понятието „биографем“ на Барт и текста на Зебалд. Това е безспорна заслуга на интерпретаторката. Моето лично мнение е, че наред с това виждане отношението между историята и спомена не бива да се загърбва – то е не по-малко важно за прочитането на Зебалд

/ в тази посока ни отвежда статия №13 „В търсене на изминалото време. Структури на спомена в „Макс Ауербах“ от Зебалд“/. Специален интерес заслужава статията „За какво свидетелства слуховидецът“ както с оригиналния анализ, така и с наблюденията върху преводите на български. Статията „Фридерике Брун и космополитният литературен проект“ има приноса да напомни за една забравена авторка, но не допринася с нещо към космополитния литературен проект. Най-сетне в този тематичен кръг е разгледан романът на Роберт Менасе в статията за „Същинските причини и несъщинският заден план“. Формите на осуетена комуникация между своето и чуждото са добре разграничени и описани. Но кой е задният план на тази осуетена комуникация – разбирай „скритите причини“! – тук отговор няма.

Вторият тематичен кръг от статиите е свързан със спомена и паметта /№11 – 15/. Тези теми имат постоянно място в немскоезичната литература след 1945г. като отглас от войната. С оглед на близостта или отдалечаването от войната преживяването се явява като автентично свидетелство/разказвач=протагонист/, като индивидуален спомен, като колективна памет, и най-сетне преминава в културния архив на нацията. Авторите, разгледани в този контекст, са Илзе Айхингер, Зебалд и Уве Тим.

„Преодоляването на реалности в мълчанието на спомена“ и „Криза, спомен и мит в романа на Айхингер „По-голямата надежда“ се въртят около цитирания роман, разглеждат промените в рецепцията на романа във връзка с промените във времето и защитават тезата, че литературната наука трябва да напусне позицията на „свидетеля“ и да заеме позицията на съвременника, живеещ в следвоенното време. Рецепцията на „По-голямата надежда“ наистина е показателна, но недостатъчна да защити прокламираната от кандидатката промяна, каквато впрочем е засвидетелствана в литературните истории преди повече от 40 години. Фратева предлага свой прочит на романа, като възстановява институцията на фикционалния разказвач, който не е идентичен с протагониста на разказа. От тук самият разказ е третиран /в духа на структурализма/ като дуална структура, в която взаимодействат травмиращият спомен и опитът на фиктивния/фикционалния разказвач да се справи с него /да го „преодолее“/. За онези, които са се занимавали със следвоенна немска литература в по-широк план, този интерпретативен модел не е нов. Удивителни са структурните прилики с повествованието на Хайнрих Бюл, където структурната триада „реалност – спомен – символ“ е описана както от негови изследователи, така и от самия Бюл. В анализа на Фратева виждаме тройката „криза – спомен – мит“, като митът, подобно на символа при Бюл, посредничи, хвърля мост между преживяна реалност и тълкуващ спомен.

На Зебалд са посветени също две статии „В търсене на изминалото време...“ и „Пътуванията на д-р Кафка...“ Именно Зебалд/р.1944/ е авторът, излязъл от ролята на очевидец, за когото

промяната в тълкуването на спомена през 90те г. е вътрешна необходимост. В справката за научния принос Фратева е отделила 5 приносни момента, засягащи връзката между спомена и миналото, с които аз се солидаризирам и искам да припомня специално описания модел на биографично писане като „потоци на спомени“, протичащи на автобиографично и биографично ниво и разположени в различни темпорални пластове. Позицията на Зебалд е знакова за немската литература от 90те г. с особеностите на историческия си дискурс и разширява знанието ни за това десетилетие.

Статията за романа на Уве Тим „Например брат ми“. Корективно спомняне в литературния текст. За напрежението между индивидуален спомен и комуникативна памет“ разглежда на широка основа понятийния апарат на спомнянето, което според мен не стои в пряка връзка с романа на Тим. Смятам, че в него в общи линии става дума за конфликта между бащите и децата, отразен в литературата на 60те години – конфликт на ценности и политически оценки. Поколението на синовете отхвърля ценностната система на бащите си, консервирана в комуникативната памет на това поколение. Романът разказва спомена за малкия брат от два ъгъла. В семейната памет той е облечен с ореола на героизма и отговаря на ценностната система на бащите. За брата този героичен спомен е манипулация. Т.е. комуникативната памет на поколението на бащите е подложена на корекция поради политическата си некоректност. Именно тази поколенческа памет, разобличена като политическа манипулация е подложена на остра критика и понятието „корекция“, което използва кандидатката, страда от позитивистична недостатъчност.

Една група от 7 статии / на немски и български език, 3 от тях публикувани в чужбина/ е посветена на изследванията върху джендър и върху мъжествеността и мъжката емоционалност. Статиите на български „Пътят на другите“ и „Фикционалната биография в немскоезичната литература“ имат отчаски обзорен характер, представят развитието на феминистичното мислене, а също така и основни тези от защитения на немски език хабилитационен труд на кандидатката за фикционалната биография и връзката ѝ с феминистичния дискурс. Макар в тях да няма нов научен принос, както отбелязва кандидатката, те имат определен научен принос в обмена на научни идеи. Статиите на немски език „Много женствена, истерична, като вещица...“ и „Семейни истории във фикционални женски биографии“ също черпят от знанието на Фратева за биографията във феминистичния дискурс. Статията за Бетина фон Арним от книгата на Ингеборг Древиц разкрива редица интересни аспекти от процеса на възникването на т.н. женски биографии и пионерската роля на Древиц в този процес. Като отлично решение оценявам начина, по който е представена работата на Древиц над образа на Бетина – това е едно усилие изцяло в духа на деконструктивизма, което показва Бетина като жена, отговаряща на съвременните си норми за женственост и приемаща предписаните ѝ от патриархалното

общество роли, които обаче тя фактически разяжда и разрушава отвътре и така изгражда нова представа за женственост. Статията за мястото на семейните истории /на изходно и създадено семейство/ в женските биографии предлага на тази основа три вида биографии – 1. Експлицитни 2. За исторически личности 3. Измислени, но около известни исторически факти и детайли – които са убедително защитени чрез многобройни литературни примери.

Свързан с изследванията джендър е сравнително късният интерес към проблема за мъжествеността и мъжката емоционалност. На тази тема е втората докторска дисертация на Фратева, в която тя се занимава с проявите на мъжествеността в хегемониалния дискурс на 19.век, отразени в избрани романи на Теодор Фонтане. Тук тематичният кръг е представен с две статии върху романи на Йозеф Рот и две статии върху романи на Фонтане, като обхватът на неговите произведения отчасти е разширен в сравнение с докторската дисертация. В статиите „Мъжественост и война в романа „Радецки-Марш“ от Й.Рот“ /на немски език/ и „Войнска мъжественост и декадентска криза в романа на Й.Рот „Гробницата на капуцините“ се установява връзката между хегемониалния идеал за воинска мъжественост от 19.век и действащия идеал в австрийската монархия около Първата световна война. Декадентската криза, проявяваща се в липсата на ценности и идеали, отвежда до войната като неочаквано спасение, което се саморазобличава като илюзия. Невъзможността да се следва идеала за мъжественост поражда у героите на Рот съзнанието за собствената им недостатъчност, т.е. комплекса за „пречупената“ мъжественост. Тези наблюдения са приноси както по отношение на изследванията върху Рот, така и върху хегемониалния дискурс на войнската мъжественост.

Статията на немски език „Емоционалност и мъжественост през късния 19. век, изследвани в произведения на Т.Фонтане“ използва основни тези от дисертационния труд и установява неочакваното, нерегламентирано присъствие на емоционалността в хегемониалния дискурс на мъжествеността, като в анализа са привлечени някои нови романи. Намекнато е за обръщането на ролите в семейния роман. „Трансформациите на скандала“ правят връзка с разбирането на Фонтане за реализма – реализмът според него, „намира“, а не „открива“. Такива известни в обществото скандални факти кандидатката използва, за да допълни наблюденията си върху вече разглеждани в друг план романи като „Блудницата“, „Граф Петьофи“ и „Ефи Брист“. Общ извод: скандалът е манифестация на важните за епохата знаци.

На други теми са посветени следните статии: „Все неприятности с Роберт Шнайдер. Наблюдения върху творчеството му“ /на немски ез./ – за мястото на емоционалността като предмет на разказа и търсен ефект на изразните средства. „Приказки за приказките“ представя сборник приказки по приказките на братя Грим. „Към проблема за пространството в романа „Стената“ от Марлен Хаусхофер“ разглежда различните конотации на понятието

„пространство“: то е както естетическа конструкция, така и част от художествените похвати. А критиката на патриархалните отношения се разкрива като частен случай на критиката на цивилизационния процес. Т.е. романът напуска полето на феминистичния дискурс. С това новият прочит на Фратева може да се счита за приносен. Интересно би било сравнението със стената на Ингеборг Бахман.

Статиите в печата, по моето скромно мнение, не би трябвало да имат специфичен научен принос. Това надхвърля предназначението им. Въпреки това съм склонна да се присъединя към самооценката на кандидатката в смисъла на научен принос, направен в статията за Валзер „Разходки и кулиси“/№37/ и в статията за Хилзенрат „Нациста и фризьора“. „Под лупата на текста“ /за Музил/ и „Трилогия на целостта“ / за „Сомнамбулите“ на Броч/ по дефиниция едва ли могат да предложат съществено нови възгледи за Роберт Музил и Херман Броч.

Групата от рецензии и предговори – за автори, за научни изследвания, за научни издания – допълва картината на многостранната научна компетентност на кандидатката. За нивото на нейните научни изследвания свидетелстват отзивите в професионалния свят – 22 цитирания, преобладаващо в чужбина, в които се взема отношение по същество предимно към публикациите по темите „джендър“ и за мъжествеността, за Барбара Фришмут и Елиас Канети. Освен това се отбелязва в положителен смисъл в специализираната немска периодика работата на Фратева като издателка на тематични научни сборници.

В заключение ще обобща комплексните приноси на обсъжданите изследвания както следва:

1. Въвеждането на най-актуалните и дискутирани проблеми от научния германистичен дискурс в изследванията на кандидатката, популяризирането им и обогатяването на научния апарат с нетрадиционни похвати и подходи към текста.
2. Извеждането на познати немскоезични автори от полето на известни схематизирани литературно-интерпртационни модели и откриването по този начин на нов поглед към творчеството им.
3. Откриването на пресечни точки между някои теории, школи и направления в модерния литературоведски дискурс / джендър, теории за межкултурността, памет и спомен/.
4. Като следствие от 1. 2. 3. иновативни интерпретации на произведения от Барбара Фришмут, Зебалд и Елиас Канети.
5. Теоретичните методологически и методически приноси като проява на комплексно теоретично мислене заслужават висока оценка.
6. Нивото на немския и българския език в статиите е отлично.

Компетентността на кандидатката като изследователка на немскоезична литература е безспорна. Тя се проявява не само в научната ѝ активност като авторка, но и в участието ѝ в научни прояви – национални /6/, международни /13/, дискуссионни форуми /5/. Тя намира къщо така пряко отражение в преподавателската ѝ работа. Фратева преподава както в бакалаварската степен, където чете всички лекционни курсове от средата на 19.век до наши дни и ръководи 7 задължителни семинара към тях, така и два избираеми семинара към същата степен. В магистърските програми тя води 3 задължителни лекционни курса и предлага два избираеми. Фратева е ръководителка на магистърски тези/7/ и на докторски дисертации/2/.

Специално трябва да се отбележи интересът на Фратева към по-модерни форми на преподаване като електронните, за което е придобила допълнителна квалификация и е изработила 6 курса за дистанционно обучение.

Проблемите на преподаването и на германистичните изследвания са предмет на обсъждане в няколко специални статии. Освен това Фратева е автор на учебник по немска литература за 11. клас в училища с интензивно изучаване на немски език. Христоматийната първа част на учебника представя основни автори и произведения, подбрани според традиционната периодизация на немската литература. Особено ценни са втора и трета част, които трябва да подпомогнат писането върху литература, като се представят различни литературно-интерпретативни модели. Това е едно отлично помагало не само за учениците, а и за учителите от гимназиалния курс.

За да завърши обрисувания до сега многогранен образ на Фратева като изследователка, популяризаторка и преподавателка на немскоезична литература ще обърна внимание и на дейността ѝ като преводачка, която е отбелязана с награди на Съюза на преводачите в България.

Заклучение:

Представената многостранна дейност на кандидатката като германистка и преводачка и приносите в научните ѝ изследвания, отбелязани вече от германистите у нас и в чужбина, дават пълното основание доц.дфн Майа Станкова Разбойникова-Фраатева да бъде избрана за професор.

София, 28.07.2015

Рецензент:

/ проф. дфн Божидара Делииванова /